

d' dispositions testamentaires, puis il cite la validité légale d'un testament, ensuite il passe a l'exposé des cas de dispositions testamentaires faites par des personnes *en état de psychopathie*, psychosis (psychose maniaque-dépressive, paranoïa, schizophrénie, paralysie progressive et épilepsie), — effectuées de la part des *déséquilibrés* (par ex.: par des personnes et état de suggestion ou d'hypnose, par des personnes hystériques, alcoolisées ou des alcooliques et narcomanes, des personnes empoisonnées, atteintes de maladies somatiques et infectueuses ou de lésions et de tumeurs du cerveau, dans des états psychasthéniques de femme, de la part des personnes séniles et atteintes d'artériosclérose, et au moment de l'agonie), — ainsi que par des personnes dont *l'âge mental est inférieur à l'âge physique* (oligophrenia).

A la fin, l'auteur fait mention des cas de testaments suspects des personnes déjà décédées.

ВОЈНИ СУД

Војни суд као посебни правосудни орган може се пратити кроз историју. Он постоји данас у већини земаља и назива се „војни суд“, „ратни савет“ (*conseil de guerre*), „марцијални суд“ (*court martial*) и сл. Ипак, неке земље не познају војно правосуђе, бар не у време мира. Тако је, на пример, у скандинавским земљама — у Норвешкој, Данској и Шведској, даље у С. Р. Немачкој и Аустрији. Кривична дела војних лица у тим земљама расправљају редовни судови.

Настанак и постојање војних судова образлаже се разним разлозима: потребом за постојањем привилегованих посебних судова и привилегисањем вој. лица у односу на остало становништво; потребом владајуће класе (претежно буржоазије) да строгим третирањем кривице вој. лица спречи угрожавање армије од борачке масе; потребом за посебним специјализованим судовима за посебна војно-кривична дела; потребом заштите вој. тајне; околношћу да су вој. судови неопходни у рату, па је зато корисно да већ у време мира постоји њихово језгро, итд. С друге стране, било је и има мишљења која оспоравају оправданост постојања вој. судова. Противници постојања вој. судова износе противразлоге: постојање вој. судова противно је начелу једнакости свих грађана пред законом јер се за посебну категорију грађана (за вој. лица) образују посебни судови; постојање вој. судова не може се правдати ни разлозима народне одбране или вој. тајне: данас се све више изграђује такав систем народне одбране који у себи сједињује напоре целог народа против нападача. Одбрана земље није више ствар само армије већ целог народа. Савремена схватања о народној одбрани предвиђају такав систем обуке, васпитања и организације којим мобилише за одбрану све људске и материјалне изворе земље. Није довољно обезбедити борбену готовост армије већ треба обезбедити борбену готовост земље и нације. Стога све оно што о одбрани земље треба да знају припадници армије треба мање-више да знају и сви грађани. Према томе, потребе народне одбране или чување вој. тајне не оправдавају постојање војних судова; разлог који постојање вој. судова оправдава чињеницом да војним лицима треба да суде посебни, тј. вој. судови, своди се у ствари

на оправдање постојања привилегованих сталешких судова. Таква схватања су неспојива са савременом правном државом, са новим односима у свету, новим облицима рата, а поготово у оним друштвено-политичким системима где постоји јединство народне армије, где не могу постојати разлике у правном положају вој. и невојних лица. — Присталице постојања вој. судова оповргавају горе наведене разлоге и дискусија око оправданости и постојања вој. судова траје још и данас.

Не води се само спор око оправданости постојања вој, судова већ исто тако и спор у погледу њихове надлежности, начина њихове организације, крив. поступка, овлашћења која команда у том поступку треба да има и сл.

1. *Специфични унутрашњи армијски поредак и његова заштита.* — Поставља се питање шта је у армији као институцији тако специфично, који је елементи карактеришу од осталих институција које постоје у оквиру једног друштва да она има своје посебне судове. Оно што је заједничко мање-више свим армијама без обзира на време, друштвени систем и државно уређење је посебна унутрашња организација армије, посебни армијски унутрашњи ред и поредак, различит од општег поретка. Тај унутрашњи армијски ред и поредак карактерише армију кроз столећа као својеврсну организацију и одваја је од свих осталих органа и организација које постоје у оквиру истог друштвено-политичког уређења. Суштина тог армијског реда и поретка огледа се у посебној врсти дисциплине, у посебним међусобним односима војних лица, у безусловном извршавању наређења, у концентрацији наредбодавних, извршних и контролних функција у рукама војног старешине. Истина, унутрашњи армијски поредак мењао се кроз историју већ према друштвено-политичким системима. Одредбе које су регулисале унутрашњи ред и поредак у римској армији разликовале су се од аналогних одредби армија раног феудализма, ове опет од одредби касног феудализма, апсолутне монархије, уставне монархије и модерне буржоаске државе. Исто тако систем регрутовања армије утиче на структуру унутрашњег армијског поретка. Одредбе које су регулисале ред и поредак феудалних или најамничких армија разликовале су се од одредби које су регулисале поредак у армијама заснованим на принципу принудног регрутовања или опште војне обавезе. Али ипак у свим тим различитим унутрашњим армијским порецима налазимо неке заједничке елементе, као што су безусловно извршавање наређења, начело субординације, концентрација власти у рукама вој. старешине. Резултат тога је и посебна дисциплинска и крив. одговорност, посебна надлежност за расправљање кривица (дисциплинских и кривичних) вој. лица. Који пут ти заједнички елементи утичу и на посебан начин васпитања војних лица, издвајају припадника армије у посебну категорију становништва, с обзиром на права и дужности, што доводи у одређеним ситуацијама и до посебне психолошке климе и моралних схватања припадника армије.

Чињеница што вој. организација као таква има своје специфичности које су на одређени начин заједничке за све армије не негира веома стару

истину да је свака армија „увек везана свим својим нитима за онај друштвени поредак из кога је израсла“ (Меринг). Горе поменути заједнички елементи који карактеришу армију као такву не одређују друштвену особину одређене армије. Било би недијалектички узети специфичну вој. организацију као главну друштвену особину армије и ставити знак једнакости између разних вој. организација, разних историјских периода без обзира на различитост састава и задатака које су те армије у одређеном историјском периоду имале. Улога коју армија у једној земљи има и њена друштвена струкутра може се утврдити једино на основу анализе конкретних друштвених, политичких и економских услова те земље. Међутим, упркос различитих друштвено-политичких карактеристика појединих армија остаје чињеница да све армије имају и неке заједничке карактеристике. Основна карактеристика армијске организације је строги однос претпостављености и потчињености који представља императив вој. организације. Иако се данас доста говори о демократизацији оружаних снага несумњиво је да форме које су својствене демократији (децентрализација, самоуправање, изборност функција, увид и контрола над радом претпостављених од стране борачке масе и сл.) нису уопште или у пуном опсегу примењиве у вој. организацији. Социјалистички идеал те организације замењује професионалну бирократску вој. организацију, организацијом оружаног народа. Класици марксизма-лењинизма сматрали су да функцију народне одбране не треба да врши професионална и од народа одвојена оружана група са својим посебним сталешким обележјем већ народ као целина (1). Иако марксистички идеал организације армије битно одступа од организационих принципа класичних армија, ипак је у данашњем свету, у условима савременог рата и модерне ратне технике, у условима постојања антагонистичких блокова, остатака колонијализма и империјализма, немогуће прихватити тезу о „народу под оружјем“ као једином облику народне одбране и бити против сталне стајаће армије (2). У данашњим условима ликвидација

(1) Маркс и Енгелс су истицали велики значај првог декрета Париске комуне о уништењу стајаће војске и њеној замени „наоружаним народом“, што је по Марксу омогућило Паризу да се оупре. Из тога је Маркс извукао закључак да „националну гарду треба претворити у сталну установу“ (в. К. Маркс: Грађански рат у Француској, Култура, 1947, с. 63). Енгелс у „Пореклу породице“ говори „становништву које се само организовало као оружана сила“ и о „самоактивној оружаној организацији становништва“ (в. К. Маркс и Ф. Енгелс: Изабрана дела, Култура, 1950, с. 309). Жорес у свом делу „Нова армија“ истиче да [..] „наоружан народ представља најбољи систем за остварење народне одбране у њеном највишем и најпотпунијем облику“ (цитирано по Ерлу: Творци модерне стратегије, Војно дело, 1952, с. 187/188). Лењин је „још 1905 истицао да само наоружани народ може бити стварни стуб народне слободе и да „наоружање народа постаје један од најближих задатака револуционарног момента“, а 1917 да „минимални програм социјал-демократије тражи замену сталне армије општим наоружањем народа“ (в. Лењин: Војна дела, 1962, с. 21 и 210).

(2) Класици марксизма не одређују ближе организациони облик „наоружаног народа“. Они дају само принципе. Међутим, они критикују све оне који су се заносили илузијама да је народна милиција (народна војска) искључиво решење. Тако Енгелс указује на предности „народне војске“ али и на њене слабости. У писму Марксу од 16. I 1868 он каже да се „[..] свака рационална војна организација [..] налази „[. . .] негде у средини између пруске и швајцарске организације“. Затим поставља питање „али где?“ и сâм одговара „то зависи од датих околности“, и додаје „тек једно комунистички уређено и васпитано друштво може се јако приближити систему милиције а и ту асимптотички“ (Маркс—Енгелс: Преписка, Култура, 1960, том IV, с. 18). У писму Вебелу од октобра 1891 Енгелс пише: „Док постоји опасност рата не можемо захтевати да се потпуно измени постојећа војна организација“. Износећи предности и лоше стране милиције (народне војске) и стајаће

армије као посебне организоване силе била би готово равна самоубиству. Међутим, постојање армије као посебног организационог облика и фактора народне одбране, не искључује потребу за подруштвљењем функција народне одбране. Напротив, карактеристике модерног рата и друштвеног развоја то императивно налажу.

2. *Надленост војних судова — упоредни преглед.* — Ако се погледа како законодавства појединих држава данас регулишу надлежност вој. судова, онда видимо да се та надлежност по правилу одређује:

— или према природи кривичног дела (*ratione materiae*): ако је реч о вој. крив. делу надлежан је вој. суд, а ако је реч о општем крив. делу редован суд;

— или према личности кривца (*ratione personae*): ако се ради о вој. лицу вој. суд је надлежан без обзира на природу дела;

— или комбинација и једног и другог принципа.

Ови принципи се могу примењивати различито, већ према томе да ли важе у миру или у рату. По правилу је надлежност вој. судова много ужа у миру (важи принцип *ratione materiae*), а много шира у рату (важни принцип *ratione personae*).

Ако се оставе на страну неке специфичности у појединим законодавствима, онда се у миру могу разликовати четири система која различито решавају питање надлежности вој. судова. Ти системи су:

а) Вој. судови суде војна кривична дела; редовни судови суде сва остала (редовна) кривична дела која почине вој. лица. Земље које тај систем усвајају јесу, између осталог, Француска и Италија. Вој. судови тих земаља суде вој. крив. дела а остала крив. дела вој. лица суде редовни судови.

б) Вој. судови суде вој. крив. дела; за остала крив. дела вој. лица постоји алтернативна надлежност. То је англосаксонски систем — В. Британија, САД, Канада и остале државе које су саставни делови британске Заједнице Народа или су јој некад припадале или биле под њеном влашћу као, на пример, Израел. По овом систему вој. судови су искључиво надлежни за расправљање вој. крив. дела и других крив. дела предвиђених у „војном закону“ учињених од вој. лица. Међутим, вој. судови могу, поред редовних судова, судити вој. лицима и за остала (невојна) крив. дела, са изузетком неколико најтежих крив. дела за које су увек надлежни редовни судови. У В. Британији та дела су: убиство, уморство, издаја и велеиздаја (слично и у САД, Канади и др. земљама које су усвојиле англосаксонски систем). У случају алтернативне надлежности, тј. ако је вој. лице извршилац општег крив. дела уствари месна полиција (3) одлучује који

војске Меринг је истакао: „Милиција и стајаћа војска не искључују [...] једна другу, већ једна прелази у другу“. Бојни поклич „овде милиција!“, „овде стајаћа војска!“ — не указује уопште ништа; све зависи увек од посебних историјских услова“ (в. Меринг: Огледи из историје ратне вештине. Војно дело, 1955, с. 280); Лењин, одговарајући на питање каква је милиција потребна пролетеријату, каже да то мора бити „стварно народна милиција“, тј. „прво, таква која се састоји од целог становништва без изузетка, од свих одраслих грађана оба пола и друго, таква која спаја у себи функције народне војске с функцијама полиције, с функцијама главног и основног органа државног поретка и државне управе“ (в. Лењин: Изабрана дела, Култура, 1960, с. 387).

(3) Надлежност суда у пракси зависи од прогонитеља, а то је по правилу полиција; ако је деликт извршен ван јединице, полиција се обраћа надлежном грађанском суду. Међутим, у В. Британији прогонитељ може бити свако лице а не само полиција, на пример, оштећени.

ће суд (вој. или редовни) расправити крив. дело вој. лица, већ према томе којем суду ће ислеђени предмет доставити. У пракси је то по правилу редовни суд. Англосаксонски ситем има још једну специфичност у погледу надлежности, а то је да редовни суд може поново узети у поступак и судити вој. лицима чију је кривицу расправио вој. суд ако је у питању невојно крив. дело. Осуђујућа и ослобађајућа пресуда вој. суда за та крив. дела вој. лица нема у односу на редовни суд дејство пресуђене ствари. У пракси су такви случајеви ретки али их има.

Вој. судови су надлежни да суде сва крив. дела која изврше вој. лица. Данас, државе са веома различитим друштвено-политичким уређењем усвајају овај систем али из различитих побуда. С једне стране, тај систем усвајају некадашње колонијалне силе као Холандија и Белгија. Њихови вој. судови надлежни су за суђење свих крив. дела вој. лица са изузетком извесног малог броја крив. дела која су таксативно наведена (н. пр. пореска и царинска крив. дела, крив. дела угрожавања јавног саобраћаја извршена ван службе, итд). за која су надлежни искључиво редовни судови.

С друге стране, тај систем усвајају и социјалистичке змље као н.пр. СФРЈ и СССР, с тим што су вој. судови у СФРЈ надлежни и за нека (таксативно набројана) крив. дела цивилних лица. Одређивање надлежности вој. судова у СФРЈ за суђење одређених крив. дела цивилних лица не значи неко неубичајено проширење надлежности вој. судова у миру. У ствари није реч о проширењу надлежности вој. судова у СФРЈ већ је такво одређивање надлежности повезано са концепцијом нашег КЗ о крив. делима против оружаних снага. Наш КЗ у гл. XXV (крив. дела против оружаних снага) инкриминише само оне радње (и пропусте) које угрожавају унутрашњи поредак и односе у ЈНА, вршење вој. службе вој. и материјалну обавезу, вој. тајну, борбена средства, тј. оружје и муницију и сл. Радње које представљају напад на ЈНА као институцију државног и друштвеног система СФРЈ нису инкриминисане у гл. XXV већ у гл. X (крив. дела против народа и државе). Реч је о таквим крив. делима као што су: контрареволуционарни напад који је повезан са подривањем одбрамбене моћи државе (чл. 100 КЗ), подривање вој. и одбранбене моћи државе (чл. 102), оружана побуна (чл. 104), шпијунажа ако је реч о вој. податку и документу (чл. 105), организовање и пребацивање на територију Југославије оружаних група, појединаца и материјала (чл. 111), повреда територијалног суверенитета (чл. 113), диверзија и саботажа ако је реч о вој. објекту (чл. 114 и 115), удруживање за вршење поменутих дела (чл. 117). Стављање ових крив. дела у надлежност вој. судова (чл. 4, ст. 1, Зак. о вој. судовима) не значи проширење надлежности вој. судова код нас у односу на вој. судове других држава. Та дела угрожавају непосредно оружане снаге и одбрану земље, а посредно наше државно и друштвено уређење. Стога је друштвена заједница заинтересована да та крив. дела расправља специјализовани правосудни орган који је најквалификованији за та питања а то је вој. суд. Вој. крив. закони неких земаља инкриминишу аналогна крив. дела, тј. инкриминишу у самом ВКЗ она крив. дела која представљају напад на вој. безбедност земље и оружане снаге као државну институцију.

в) Систем који у време мира не познаје вој. судове је скандинавски (Норвешка, Шведска, Данска) и аустријско-немачки (СР Немачка). По њему за време мира не постоје вој. судови већ су редовни надлежни и за суђење свих крив. дела вој. лица.

У време рата сви наведени системи регулишу питање надлежности вој. судова из основа другачије. По правилу вој. судови постају надлежни за суђење свих дела вој. лица као и за одређена дела цивилних лица. Исто тако и у време мира вој. судови су по правилу надлежни за сва крив. дела вој. лица која се налазе стационирана у иностранству.

3. *Војни судови као специјализовани судови за суђење војних кривичних дела.* — Док законито наређење претпостављеног представља „закон“ за потчињеног, док неизвршење наређења и неиспуњење дужности вој. лица буде представљало крив. дело, дотле ће се армија, без обзира на њену друштвену суштину, по својим организационим принципима и унутрашњој структури битно одвајати од осталих организација које постоје у оквиру државе. Разумљиво, извршавање наређења и дисциплина постизали су се у развојно време на разне начине, и то или искључиво репресивним средствима, или развијањем свести у припадника армије за оно за што се боре, или комбинацијом васпитних и репресивних мера.

Док постоји потреба за посебном организацијом армије и посебним поретком у оквиру армије, постојаће потреба и за инкриминацијом радњи које угрожавају ту организацију и тај поредак, постојаће потреба за посебним вој. крив. делима (без обзира да ли су она кодификована у самосталним вој. крив. или у општем крив. закону), а док постоји потреба за посебним вој. крив. делима (или крив. делима против оружаних снага), постоји потреба за посебним вој. судовима као специјализованим судовима.

Постојаће специфичних т. ј. вој. крив. дела, која инкриминишу поведе унутрашњих односа у армији, оправдава постојање специјализованих судова — вој. судова који су у могућности да оцене да ли повреда тих односа представља такво дело и његову тежину. И само друштво је заинтересовано за такве специјализоване судове; друштво жели јаку и монолитну армију која је способна да испуни задатке које јој је наменило. Снага и бојна готовост армије обезбеђује се између осталог одговарајућом организацијом, унутрашњим поретком и односима, морално-политичким стањем, итд. Све се то постиже организационим, васпитним, али и репресивним мерама, при чему вој. судови имају своју одређену улогу. То значи да друштво кривичноправно заштићује унутрашњи армијски поредак у свом властитом интересу и да образује органе који ће најбоље остварити ту заштиту.

Веома често вој. суд поступа по истом поступку као и редовни крив. суд, тј. по „цивилном“ крив. поступку, а уколико постоје одступања, она су минимална. Исто тако у неким државама врховни суд земље (редовни врх. суд) обезбеђује јединство правног схватања редовних и вој. судова. Тако н. пр. у СССР вој. колегијум Врх. суда представља организациону јединицу највишег редовног правосудног органа. Вој. колегијум Врх. суда СССР надлежан је у правом степену за суђење крив. дела изузетне важности као и крив. дела вој. лица чина генерала и адмирала или која зау-

зимају положај команданта здружених јединица или се налазе на њима равном или вишем положају. Овај колегијум одлучује као другостепени суд о предметима виших вој. судова и решава о сукобима надлежности између њих. Сем тога вој. колегијум Врх. суда СССР (као и сваки виши вој. суд) може преузети, ради расправљања у првом степену, сваки предмет за који је надлежан нижи суд као што је овлашћен да у поступку судског надзора разматра одлуке нижих судова по захтевима надлежних вој. тужилаца и председника вој. судова. — У Норвешкој, законодавство разликује жалбу уложену против одлуке првостепеног суда на чињенично стање и крив. одговорност од жалбе против врсте и висине казне. О првој решава вој. апел. суд. а о другој (против врсте и висине казне) касационо веће редовног врх. суда. Касационо веће претходно одлучује о дозвољености таквих жалби. Оне жалбе које се прихвате у поступак као дозвољене расправљају се на јавној седници којој присуствују: главни вој. правни саветник, у име оптужбе, у име одбране оптуженог адвокат овлашћен од министарства правосуђа и одређен од председника суда. Чињенично стање пресуде и утврђена крив. одговорност може се нападати пред Врх. судом само у вези са погрешном применом закона. Треба напоменути да у случају кад је уложена жалба на чињенично стање и крив. одговорност, онда надлежан вој. апел. суд спроводи у целости нови поступак који почиње новим актом оптужења. Главни претрес се одржава као да је реч о првостепеном поступку.

У случајевима када нема битних одступања ни у саставу вој. судова, ни у поступку кога примењују, може се прописати да вој. судови као специјализовани за суђење вој. крив. дела имају „допунску“ надлежност, тј. да суде и остала крив. дела вој. лица, као што и остали специјализовани судови (привредни и др.) веома често имају одређене допунске надлежности. Такав став је погодан прихватљив у оним законодавним системима где су организациони принципи уређења вој. судова и процесно право кога они примењују индентични са организационим принципима и процесним правом редовних судова. У прилог такве „допунске“ надлежности говори принцип економичности и брзине поступка; ипак, она је оправдана пре свега потребом да команда и руководство армије има увид над морално-политичким стањем својих припадника јер је то један од елемената бојне спремности. Недисциплина и криминалитет припадника армије угрожавају армију а тиме и друштво које је заинтересовано да те појаве на најефикаснији начин сузбије. Армијски вој. судски органи нису једини који могу остварити тај циљ, али у сваком случају вођење одређене политике крив. гоњења, предузимање одређених репресивних мера против припадника армије, може се успешније вршити преко вој. него преко цивилних органа крив. гоњења. То је један од разлога због кога готово све армије инсистирају да имају „властите“ органе крив. гоњења и „властите“ тј. вој. судове.

У пракси, војни судови свих земаља фактички нису надлежни само за суђење војних кривичних дела војних лица. То важи и за оне земље у којима су војни судови исључиво надлежни за суђење војних кривичних дела војних лица док нису надлежни, бар у време мира, за суђење осталих кривичних дела војних лица (француско-италијански систем, а у пракси

и англосаксонски систем упркос постојања алтернативне надлежности). То из разлога што војни кривични законици не садрже само права војна кривична дела већ и извештај број неправих војних кривичних дела, тј. оних општих кривичних дела која су предвиђена као посебна војна кривична дела ако је извршилац војно лице. Тако италијански војно судски закон садржи низ неправих кривичних дела (ратни и мирнодопски војно судски закони имају заједно 733 члана) услед чега италијански војни судови практично не суде само војна кривична дела војних лица већ готово за сва кривична дела војних лица, јер су она законом прописана као војна кривична дела.

4. Елементи „командантског суђења“. — И данас, када су вој. судови по суштини својих функција изгубили свој некадашњи карактер командантских судова и постали мање-више специјализовани судови ипак у низу земаља има у организацији суда и у крив. поступку који се пред судом води, низ елемената који указују на некадашње „командантско суђење“; у разним фазама крив. поступка обезбеђује се одређена улога команде на вој. суђење. У неким земљама (Француска, САД, Велика Британија, Турска, итд.) команда доноси одлуку о покретању крив. поступка и о стављању вој. лица под суд. Неке земље (англосаксонске и оне које су прихватиле англосаксонски систем вој. правосуђа) иду и даље и прописују да команданти одређеног ранга после изрицања пресуде исту потврђују. У тим земљама принцип командантског суђења је најконсеквентније спроведен али више формално него суштински. Вој. судови тих земаља су у вршењу своје правосудне функције независни, а командантова одлука о стављању под суд или о потврђивању пресуде је прописима тако уоквирена да је дискрециона оцена сведена на минимум.

И данас је доста проширено мишљење да вој. командант треба да буде овлашћен да покреће крив. поступак и да утиче на његов ток. Аргументи за такву надлежност вој. команданта су: вој. старешина је у првом реду одговоран за одржавање унутрашњег армијског поретка. У том циљу, он се служи васпитним и репресивним мерама — дисциплинским кажњавањем, доношењем одлуке о стављању под вој. дисциплински суд и вој. суд (ако је на то прописима овлашћен). Првостепени вој. суд кажњава нападе на армијски поредак и то оне нападе који су тежи од дисциплинских кривица. Према томе, логично је да вој. старешина који је у првом реду одговоран за одржавање унутрашњег армијског поретка бдије над тим да се крив. путем расправе крив. дела која у првом реду угрожавају тај поредак, и то од суда који је састављен од вој. лица а не да поступак самостално покреће вој. тужилац (аудитор прокуратор) који је у неким земљама независан од вој. органа. Супротни аргумент јесте: кривична и дисциплинска овлашћења су међусобно независна и врше их посебни органи; као што вој. старешина самостално изриче дисциплинску казну, тако и вој. судски органи морају бити независни при покретању крив. поступка и изрицања казне.

Има мишљења да би требало да се нека права вој. крив. дела (она која у првом реду угрожавају армијски поредак) гоне једино ако их пријави надлежни старешина. Истина, законодавац је оценио да и ова крив.

дела уједно угрожавају јавни поредак; међутим, посматрајући праксу, очевидно је да она у првом реду угрожавају армију и њен поредак а далеко мање друштво у целини. Стога, ако дело није нарочито тешко, ако је кривац добро познат својим претпостављеним, ако је увек био позитивно оцењиван, — зашто не дозволити надлежним вој. старешинама да оне самостално примене одговарајуће мере: вој. старешине ће моћи правилно расправити кривицу а да се то не одрази негативно на одржавање дисциплине. За то су заинтересована и вој. лица која су дело учинила и које није потребно увек жигосати крив. пресудом. Руководећи се овим мотивима неки кривични (на пример, чл. 360 в нашег Крив. законика) и вој. крив. законици прописују могућност да вој. старешина одређеног ранга дисциплински расправи лакша вој. крив. дела вој. лица.

5. *Војни судови за време рата.* — Вој. судови историјски су настали и образовали се као ратни судови. У великом делу људске историје армије нису постојале за време мира већ су се формирале за сваки конкретни рат. Услед тога је само у рату постојала потреба за посебним „командантским“ судовима који по кратком поступку расправљају крив. дела вој. лица. Такви вој. одн. ратни судови имају много карактеристика преких судова, тј. судова који се образују у ванредним приликама. Успостављањем сталних армија (које постоје и у време мира) задржавају се вој. судови; али пошто су задаци и надлежности армије за време мира знатно ужи него у рату, то се одражава и на задатке и надлежности морнодопских вој. судова. Услед тога долази до разлике у карактеру и надлежности вој. судова у миру и рату.

Данас вој. судови у рату немају само задатак специјализованих судова за суђење вој. крив. дела вој. лица већ постају надлежни за суђење свих крив. дела вој. лица а по правилу су надлежни и за суђење оних крив. дела која угрожавају (или која нарочито угрожавају) оружане снаге одн. народну одбрану. Ратна организација вој. судских органа у првом реду јача „командни елемент“ у вој. правосуђу, тј. даје команди одређена овлашћења у крив. поступку. Чак и таква законодавства (скандинавске земље) која у време мира уопште немају вој. судове обезбеђују у рату улогу команде у одлукама које се доносе у крив. поступку из надлежности вој. судова. Тако, н. пр. у Норвешкој командант одређеног ранга одлучује о покретању крив. поступка и о стављању под вој. суд, о подношењу жалбе на пресуду вој. суда, и сл. Истина, одлуку команданта потписује вој. тужилац, али одлука команданта је пуноважна иако се вој. тужилац са њоме не сложи и то до коначне одлуке вишег вој. команданта. Даље, у време рата вој. суд мора бити у стању да ефикасно и брзо кривичноправно заштити оружану силу од свих друштвено опасних радњи које би је слабили. Другим речима, ратна организација вој. судова има за циљ да знатно убрза крив. поступак и повећа ефикасност вој. судова. С обзиром на тај задатак, по правилу, организација ратног вој. правосуђа већине земаља одступа од организације и надлежности мирнодопског вој. правосуђа. За време мира организациони принципи који важе за вој. судове су веома слични оним који вреде за редовне судове. Судови су територијални, постоји двостепе-

ност, лаички елемент је много мање изражен, често судије редовних судија председавају вој. судовима итд. За време рата све се то мења, судови се оснивају по вој. јединицама (Француска, Италија итд.), двостепеност се понегде укида (Италија), лаички (војни) елемент долази много више до изражаја. Убрзање крив. поступка у рату пред вој. судом постиже се још скраћивањем предвиђених процесних рокова, укидањем извесних правних лекова, давањем већих овлашћења вој. тужиоцу (као оперативнијем правосудном органу) на рачун вој. судије иследника и сличним мерама. Већа ефикасност вој. судова у рату постиже се давањем команди овлашћења да учествује у доношењу одлука о крив. гоњењу и у свим фазама судског поступка: командант је надлежан да образује суд и доноси одлуку о покретању крив. поступка; да потврђује пресуду суда; да наређује извршење казни а понегде и да одлучује о улагању правних лекова. У време мира преовлађује заштита индивидуалних слобода и права појединаца, а за време рата општи интерес и обезбеђење народне одбране. Измене до којих се долази у организацији и надлежности вој. судова за време рата разумљиве су. Кад се земља и армија налази у борби са непријатељем, свако друштвеноопасно дело које их слаби мора бити брзо и бескомпромисно отклоњено. Свако вој. правосуђе које би за време рата било спорно, које не би посматрало кривца кроз призму ратних операција и ситуацији у земљи, било би неефикасно и не би могло пружити стварну заштиту армије. Стога је нормално да се ратна организација и надлежност вој. правосуђа код готово свих армија битно разликује од надлежности и организације тога правосуђа у миру.

Даљи разлог за проширење надлежности вој. судова у рату је у томе што класни карактер, који сваки суд има као инструмент владајуће класе, долази појачано до изражаја код вој. судова. Класа одн. друштвена група на власти далеко непосредније може утицати на кадровски састав вој. судова и преко њих усмеравати политику крив. гоњења и обезбедити класне интересе него што је то случај код редовних судова. Иако је класни карактер вој. судова и у миру изразитији него код редовних судова, по правилу тек у рату настаје потреба за наглашено класним судом. Стога вој. судови земаља без разлике, у рату (као и у случају унутрашњих немира, и у другим ванредним ситуацијама) знатно проширује своју надлежност. Они постају надлежни не само за сва крив. дела вој. лица, већ по правилу и за суђење оних цивилних лица која изврше крив. дела угрожавања народне одбране односно армије. И оне земље које у време мира не познају вој. правосуђе уводе га у рату. По правилу основни разлог зато није организациони, није лакше и брже функционисање правосуђа (који разлози несумњиво постоје) већ изразитији класни карактер вој. судова.

Законодавство неких држава у тој мери поједностављује одредбе о организацији и образовању вој. судова у рату и поступак који се пред њима примењује и појачава утицај команде на рад и одлуке тих судова да они добијају карактер ванредних ратних судова. По правилу такви ванредни ратни судови се формирају у нарочитим ситуацијама и поступају по нарочито скраћеном поступку. Ови специјални вој. судови (Француска), одн. ванредни вој. судови (Швајцарска), одн. ратни вој. судови (В. Брита-

нија) установљавају се и функционишу и уз редовне вој. одн. редовне ратне судове.

Већа вој. судова која на окупираној територији суде припадницима становништва окупиране територије за крив. дела извршена против окупационих јединица и окупационе управе називају се у неким законодавствима (САД) ратни судови одн. комисије.

Један од разлога за обавезно постојање вој. судова у рату је и тај што су готово све државе (4) везане Женев. конвенцијама за заштиту жртава рата од 12 августа 1949. Чл. 84 III Женевске конвенције и чл. 66 IV Женевске конвенције прописују да су војни судови надлежни за суђење ратним заробљеницима и становницима окупиране територије. То значи да у рату само вој. судови могу поменутиим лицима судити, што такође указује на потребу за њиховим формирањем.

Из свега изложеног може се закључити да су вој. судови у свом историјском развоју прешли пут од сталешких и командантских судова до специјализованих судова за одређена крив. дела. Наравно, у организацији и надлежности тих судова у појединим државама долазе и данас до изражаја привилеговани сталешки или наглашенији класни карактер или улога команде. То долази нарочито до изражаја у одређеним, иако ограниченим интеренцијама команданта у крив. поступку, у прописивању надлежности вој. судова за сва крив. дела вој. лица, у стварању великог броја неправих вој. крив. дела, а самим тим проширивање надлежности вој. судова, итд. Потреба за вој. судовима као специјализованим постоји и данас с обзиром на карактер и специфичности вој. крив. дела, њихову разлику од општих крив. дела и недостатак чврстих показатеља за одређивање границе између дисциплинских кривица и вој. крив. дела. С обзиром на карактер вој. крив. дела, вој. суд је најкомпетентнији, ако не и једино компетентан, да квалитетно расправља кривице ивршиоца вој. крив. дела. Међутим, вој. судови као специјализовани у овако чистом виду у пракси не постоје. Њихова надлежност је по правилу увек шира из врло различитих разлога (законодавне и криминалне политике, обезбеђења утицаја команде, привилегисања вој. лица, обезбеђења јачег класног утицаја у органима репресије и сл.). Извесно проширење надлежности вој. судова може се принципно правдати у оним законодавним системима у којима између вој. и општих крив. судова не постоји битна разлика у организацији, саставу већа и крив. поступку. — У време рата мења се надлежност и карактер вој. судова: улога команде у крив. поступку пред вој. судовима јача, мења се организација вој. судова, проширује се њихова надлежност, њихов класни карактер постаје много наглашенији. Они постају важно средство репресије свих крив. дела која угрожавају безбедност земље, народну одбрану и оружане снаге.

И данас вој. суд има своје пуно оправдање: у миру као специјализовани суд за суђење вој. крив. дела вој. лица и крив. дела против народне одбране; у време рата као изразито класни репресивни суд. И само друштво је заинтересовано за такве судове јер оно жели јаку и монолитну

(4) До 1. јануара 1963. 84 државе је ратификовале Женевске конвенције за заштиту жртава рата из 1949.

оружану снагу која је способна да испуни задатке које јој је наменило. Унутрашњи армијски поредак кривично-правно се заштићује у интересу целог друштва; зато друштво и формира специјализовани орган — војни суд, који ће тај задатак најбоље остварити.

Др. Вуко Гоце—Гучетић

RÉSUMÉ

Le tribunal militaire

Dans leur développement historique les tribunaux militaires, en passant par les tribunaux professionnels privilégiés et les tribunaux assurés par des mesures répressives sévères la discipline des personnes recrutées de force, ont parcouru le chemin depuis les tribunaux du commandement militaire (où le commandant militaire rend la justice au nom de son pouvoir de commandement), jusqu'aux tribunaux spécialisés pour les délits déterminés (délits d'ordre militaire). Aujourd'hui même, il est nécessaire qu'il y ait une organisation spéciale de l'armée et des rapports particuliers à l'intérieur de l'armée même. Par cela même il est nécessaire aussi que l'incrimination ait pour objet des actes menaçant l'organisation de l'armée et son ordre, c.-à-d. il est nécessaire que les actes commis soient des délits militaires particuliers (ou des délits contre les forces armées). Vu le caractère et la spécificité des délits militaires, leur différence des délits de droit commun et le manque de solides indices pour la détermination de la limite entre les fautes disciplinaires et les délits d'ordre militaire, on a besoin aujourd'hui même d'un organe spécialisé pour les régler. Le caractère d'un délit militaire est de telle nature que le tribunal militaire est le plus compétent, si toutefois il n'est pas le seul, pour statuer d'une manière qualitative sur les fautes des auteurs de ces actes.

Cependant, les tribunaux militaires en tant que tribunaux spécialisés, exclusivement compétents pour juger les délits d'ordre militaire, n'existent pas dans la pratique. Même dans les systèmes législatifs, où les tribunaux militaires sont exclusivement compétents pour juger les délits militaires commis par des militaires, la compétence des tribunaux militaires n'est pas limitée dans la pratique seulement aux délits d'ordre militaire. C'est que les codes de justice militaire ne contiennent pas seulement les délits militaires au sens strict du mot, mais aussi un certain nombre de délits de droit commun qui sont prévues comme délits militaires particuliers si l'auteur est un militaire. D'autres raisons contribuent aussi à ce que le tribunal militaire n'existe pas dans la pratique comme tribunal spécialisé proprement dit pour juger les infractions d'ordre militaire. Par le truchement du tribunal militaire on a parfois envie d'assurer une politique déterminée de poursuite judiciaire, l'influence du commandement sur la délibération des délits commis par des militaires, assurer un certain état privilégié aux militaires, etc. Tout cela a de l'influence sur l'extension de la compétence des tribunaux militaires.

En temps de guerre la compétence et le caractère des tribunaux militaires changent: on confie au commandement de considérables pouvoirs dans la procédure pénale devant le tribunal militaire, la compétence du tribunal militaire s'étend considérablement, son caractère professionnel est mis beaucoup plus en relief, il devient un important moyen de répression de tous les délits menaçant la sécurité du pays, la défense nationale et les forces armées.

Le tribunal militaire a aujourd'hui même sa pleine justification: en temps de paix au tout que tribunal spécialisé pour juger les délits militaires commis par des militaires et les délits contre la défense nationale; en temps

de guerre, outre les raisons justifiant son existence en temps de paix, et qui deviennent en temps de guerre encore beaucoup plus prononcées, le tribunal militaire a sa raison d'être en tant que tribunal professionnel répressif. La société elle-même prend intérêt aux tribunaux militaires, vu qu'elle veut une force armée forte et monolithique, capable de remplir le devoir qu'elle lui avait assigné. Les rapports spécifiques existant à l'intérieur de l'armée même sont protégés du point de vue pénal et juridique dans l'intérêt de la société tout entière; comme ce devoir peut être le mieux réalisé par un organe spécialisé — le tribunal militaire, la société forme un organe pareil.

ПОЛОЖАЈ АУТОНОМНЕ ПОКРАЈИНЕ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ У УСТАВНОМ СИСТЕМУ ЈУГОСЛАВИЈЕ

1. — *Настанак Аутономне Косовско-метохијске Области (АКМО)* — Тељеи за настанак Аутономне јединице Косово и Метохија (КиМ) ударени су на I заседању Обласног народноослободилачког одбора, које је одржано 31. децембра 1943 и 1 и 2 јануара 1944, на неослобођеној територији, убрзо после II Заседања АВНОЈ-а и на линији његових одлука. То јасно говори да је и ова аутономна јединица настала у процесу народноослободилачког рата и социјалистичке револуције када се решавало национално питање, када су тражени облици и решења за такво уређење југословенске државе као и извесна решења за она подручја на којима у знатном броју живе националне мањине, која могу да обезбеде разрешење националних противречности и правилно решавање националног питања, под паролом братства и јединства у заједничкој борби против окупатора, а за равноправност свих грађана који живе на територији Југосливије.

Тада је и настала АКМО. Али, трагове, заметке аутономности К. и М. треба тражити још у условима илегалног рада КПЈ, када је 1937 у Пећи формиран Обласни комитет КПЈ за К. и М. — посебно политичко руководство, које је на овом заосталом подручју са много специфичности требало да јача утицај КПЈ у масама и подстиче их и води у борбу против буржоаских експлоататора и остатака феудалних односа који су се местимично одржали. Посебно у ратним условима, када је доласком окупатора створена изузетно тешка ситуација, Обласни комитет КПЈ и касније Главни штаб НОВ и ПО Југославије за К. и М., иако претежно без веза са ЦК КПЈ и Врховним штабом НОВ и ПО Југославије и одговарајућим руководством Србије, и без обзира на то што је окупатор поделио К. и М. и успоставио своје границе — одиграли су значајну улогу најпре у окупљању и привођењу маса на позиције народноослободилачке борбе, а затим и на организовању оружане борбе против окупатора и домаћих издајника. У условима рата још су више дошле до изражаја специфичности и компликованост политичких односа у овом крају. На иницијативу Обласног комитета КПЈ и Главног штаба НОВ за К. и М. дошло је до I заседања